

Столбовой В. Н., Иващенко В. А. Особенности организации и проведения негласных следственных (розыскных) действий согласно Криминального процессуального кодекса Украины

Статья посвящена исследованию особенностей проведения негласных следственных (розыскных) действий в соответствии с Криминальным процессуальным кодексом Украины. Определены полномочия органов досудебного расследования в организации негласных следственных (розыскных) действий. Освещены вопросы взаимодействия между органами досудебного расследования и оперативными подразделениями. Рассмотрен правовой статус участников проведения негласных следственных (розыскных) действий. Выявлены недостатки действующего законодательства относительно проведения негласных следственных (розыскных) действий. Предложены изменения в законодательство по усовершенствованию правового регулирования в данной сфере.

Ключевые слова: негласные следственные (розыскные) действия, орган досудебного расследования, оперативное подразделение, следователь, уполномоченный сотрудник оперативного подразделения, оперативно-розыскные мероприятия.

Stolbovyi V., Ivaschenko V. Features of the organization and conduct of undercover investigative (detective) actions under the Criminal Code of Ukraine protsesualnogo

The article investigates the features of the undercover investigation (investigation) of action in accordance with the criminal code of Ukraine protsesualnym. Defined the powers of the pre-trial investigation in the organization undercover investigation (investigation) of action. The questions of interaction between the pre-trial investigation and intelligence units. Considered legal status of members of the undercover investigation (investigation) of action. Identified shortcomings of the current legislation concerning undercover investigation (investigation) of action. Proposed amendments to the legislation to improve the legal regulation in this area.

Key words: unspoken investigation (investigative) actions pre-trial investigation body, the operational arm of the investigator, the operational arm of an authorized officer, investigative measures.

УДК 343.37

*Олена Вікторівна Тихонова,
доцент кафедри економічної безпеки
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ

Першим завданням кримінального законодавства, визначеним у ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України (далі — КК України), є «правове забезпечення охорони» певних об'єктів. Частина 2 ст. 1 КК України вказує на здійснення визначеного завдання КК України, а саме — правове забезпечення охорони відповідних об'єктів, а також запобігання злочинам. Відтак КК України охороняє суспільні відносини через визначення злочинності суспільно небезпечних діянь та покарань, що застосовуються до осіб, які їх вчинили [1, с. 283]. Справедливо, що охоронна природа кримінального права має важливе значення, оскільки саме ця теорія будує підвалини, відповідно до яких держава не може криміналізувати ту поведінку, котра є дозволеною іншими галузями права й іншими соціальними нормами [1, с. 276].

Кримінально-правова охорона будь-яких об'єктів забезпечує стійкість та непорушність суспільних відносин, які виникають та існують у суспільстві. Не є винятком і фінансова сис-

тема. Питання, пов'язані з вивченням сутності та особливостями кримінально-правової охорони, у своїх працях досліджували П. Андрушко, О. Грошев, О. Дудоров, А. Жалинський, М. Карчевський, О. Кириченко, І. Копотун, В. Кузнецов, В. Куц, Ю. Ляпунов, В. Матвійчук, А. Наумов, П. Сердюк, В. Филімонов, О. Филімонов, Є. Фролов та ін. Проте особливості кримінально-правової охорони фінансової безпеки сьогодні вивчені ще недостатньо.

Метою статті є визначення сутності кримінально-правової охорони фінансової безпеки держави.

Кримінально-правова охорона будь-якого об'єкта, у тому числі й фінансової безпеки держави, здійснюється на основі специфічного впливу на свідомість-підсвідомість людини, у результаті якого особа оцінює можливі наслідки за результатами порушення певних, охоронюваних законом суспільних відносин. При цьому моральні устої (цінності) людини створюють передумови для виправдовування або недопущення вчинення нею протиправної поведінки. І якщо у першому випадку відносини, завдяки усвідомленню певною людиною моральної «заборони» на порушення встановлених у кримінальному законодавстві заборон, залишаються непорушними, то в іншому випадку особа, прийнявши рішення про порушення відносин, поставлених під охорону, має зазнати покарання за вчинене та відновити порушені відносини. Тому охоронний вплив кримінального права умовно можна поділити на два етапи:

1. Вплив на свідомість-підсвідомість людини, що обумовлює непорушність суспільних відносин;
2. Нейтралізація суспільно негативних наслідків, відновлення порушених суспільних відносин та застосування заходів впливу до порушника (його виправлення).

Спроба систематизувати та узагальнити наукові погляди на сутність кримінально-правової охорони була зроблена В. Кузнецовим у монографії «Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі», де наголошено на відсутності однозначності у розумінні досліджуваного поняття та загалом невелику кількість її визначень, запропонованих сучасними науковцями [2, с. 64–70]. При аналізі зазначеної дефініції погляди вчених об'єднані у три групи: ті, у яких безпосередньо визначена сутність кримінально-правової охорони; ті, що надають поняття кримінально-правової охорони певного об'єкта; ті, які визначають окремі характеристики кримінально-правової охорони, не розкриваючи її суті.

До першої групи належить точка зору В. Кузнецова, який під кримінально-правовою охороною розуміє багатоаспектну структуру, яку утворюють: певна система кримінально-правових засобів, до яких включені кримінально-правові норми, кримінально-правові відносини, суб'єктивні права та юридичні обов'язки, рішення судів; способи (дозволяння, зобов'язування, заборона, які реалізуються через відповідні норми кримінального права: заборонні, роз'яснювальні, заохочувальні та обмежувальні); форми (використання, виконання, додержання, застосування), за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин [2, с. 123]. Запропоноване визначення досить повно розкриває зміст кримінально-правової охорони, включаючи до неї систему кримінально-правових засобів, способів та форм.

До другої групи відноситься визначення, запропоноване В. Матвійчуком, відповідно до якого кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища — це система (комплекс) кримінально-правових заходів та засобів, що утворюють чинне кримінальне законодавство (заборони), кримінально-правові санкції; запобіжні заходи, кримінально-правова політика та вдосконалення нормотворчої та правозастосовної діяльності у сфері охорони, раціонального використання, відтворення й оздоровлення навколишнього природного середовища з метою, щоб зазначені суспільні відносини, які взяті під охорону кримінального закону, залишалися, за загальним правилом, об'єктами охорони і якомога менше зазнавали

злочинних посягань [3]. Таке визначення, хоча й доволі громіздке, але охоплює усі прояви кримінально-правової охорони певного об'єкта. Воно так само, як і визначення кримінально-правової охорони, запропоноване В. Кузнецовим, представляє досліджувану категорію чітко структурованою системою із взаємопов'язаними елементами.

Також до цієї групи слід віднести думку І. Копотуна щодо змісту кримінально-правової охорони громадського порядку, під яким розуміється захист врегульованої правовими та іншими соціальними нормами певної частини суспільних відносин, які забезпечують недоторканність життя та здоров'я, честі та гідності людей, відносин власності та нормальних умов функціонування підприємств, установ, організацій, службових осіб і громадян [4]. Автор використав у наведеному визначенні поняття «захист», яке відповідно до тлумачних словників має такі значення: огорожувати від будь-яких ворожих дій, несприятливого, шкідливого впливу або обороняти, охороняти кого-, що-небудь від нападу, замаху. Захист розглядається як функція держави, яка у формі спеціальних заходів спрямована на припинення конкретних правопорушень, відновлення (компенсацію) порушених інтересів або забезпечення умов їх задоволення в інших формах.

Зміст поняття «охорона», відповідно до тлумачних словників, означає берегти, заступати, боронити, захищати, тримати у цілісності; заступництво, підтримка; оберігати, стерегти; оберігати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху, оберігати від руйнування, знищення, завдання шкоди, захищати від чого-небудь тощо. Дійсно, в окремих тлумачних словниках охорона визначається через захист і можна припустити, що ці два поняття слід сприймати майже як синоніми. Але власне захист відображає певні дії, які вчинюються з метою запобігання вчиненню нападу, замаху або шкідливому впливу, а охорона передбачає забезпечення цілісності та непорушності визначених законодавством суспільних відносин.

Також тлумачення поняття «охорона» знайшло своє відображення у ДСТУ 2293-99 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять». Відповідно до зазначеного документа «Охорона [праці] — система [правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних] заходів та засобів, спрямованих на [збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці]» (дужки наші. — О. Т.). Отже, у наведеному тлумаченні охорона являє собою систему заходів та засобів, спрямованих на упереджувальний вплив на оточуючі фактори з метою забезпечення умов досягнення бажаного результату.

Порівняння змістовного обсягу дефініцій «захист» та «охорона» дозволило зробити висновки про первинність охорони щодо захисту. Адже охорона полягає у забезпеченні цілісності певного об'єкта до того моменту, як на нього почалося посягання. Отже, використане у визначенні змісту кримінально-правової охорони громадського порядку, запропоноване І. Копотуном, поняття «захист» певним чином обмежує обсяг початкової (вихідної) дефініції.

На підтвердження висловленої позиції щодо співвідношення понять «захист» та «охорона» слід навести погляди науковців, які досліджували їх зміст у контексті правозастосування. Привертає увагу відсутність єдності думок щодо тотожності або відмінності цих дефініцій. Так, Л. Воеводін дотримується думки щодо тотожності категорій «охорона» і «захист» та зазначає, що охорона основних прав громадян полягає не тільки і не стільки в їх захисті від можливих порушень, скільки в забезпеченні умов та засобів для фактичного користування ними кожним громадянином [5]. Тобто дефініцію «охорона» він визначає через «захист», що свідчить про відсутність будь-якого розмежування автором змісту зазначених понять.

Дещо відмінна позиція спостерігається у працях М. Вітрука, який під охороною прав запропонував розуміти діяльність, спрямовану на усунення перешкод у реалізації прав та обов'язків, на боротьбу з невиконанням обов'язків і зловживанням правами, на профілактику і попередження порушень прав та обов'язків. При цьому він стверджував, що захист настає

тоді, коли має місце невиконання обов'язку або зловживання правом, а також коли виникає перешкода для їх здійснення чи існує суперечка про наявність самого права або обов'язку [6]. Тобто такі явища, як охорона і захист, на думку цього автора, виникають лише тоді, коли порушуються певні відносини. Але його позиція дозволяє дійти висновку, що співвідносяться вони як ціле (охорона) та частина (захист).

На єдність охорони та захисту звертає увагу й О. Похил. Автор наголошує на спільності суб'єктного складу та мети явищ, що досліджуються, зокрема:

- і охорона, і захист є конституційними обов'язками держави;
- і охорона права, і захист поширюються тільки на суб'єктивні права;
- вони обидва є конкретною діяльністю, яка опосередковується застосуванням відповідних норм права;
- і перше, і друге мають спільну спрямованість та функціональне призначення, адже розраховані на правове забезпечення прав і свобод людини;
- їхньою спільною метою є гарантування реалізації, або захист від порушення, або відновлення порушеного суб'єктивного права [7].

Проте викладена позиція не дає чіткого уявлення про змістовну відмінність охорони та захисту, а лише у загальному вигляді визначає їх особливості як юридичних явищ. Не заперечуючи викладене твердження, ми все ж погоджуємося з Е. Гавриловим, на думку якого, охорона — це встановлення загального правового режиму, а захист — це ті заходи, які здійснюються у випадках, коли права порушені або оспорені [8]. При цьому слушною є думка Є. Гіди, який зауважив, що охорона включає заходи, що застосовуються до моменту порушення прав людини, а захист — після вчинення правопорушення [9], що також підтверджує висновок щодо первинності «охорони» стосовно «захисту», адже вона існує незалежно від наявності порушення певних суспільних відносин, а захист вступає у дію за наявності суспільно небезпечного посягання. Отже, охорона визначає забезпечення незмінного стану будь-якого об'єкта не залежно від наявності або відсутності негативних впливів, а захист — заходи, спрямовані на недопущення порушення цілісності суспільних відносин вже розпочатим негативним впливом (протиправним діянням) або їх відновлення у разі порушення.

До третьої групи відносимо точку зору А. Козлова, який, не розкриваючи зміст досліджуваної дефініції, наголошує на тому, що кримінально-правова охорона об'єкта — одна з найголовніших функцій у кримінальному праві. Пояснює він свою позицію тим, що кримінальне право безпосередньо не пов'язане з охороною, адже воно: є ретроспективною галуззю права, бо регламентує правовідносини щодо вже вчинених злочинів (у цьому випадку не можна вести мову про охорону відносин, яким вже завдано шкоду або які вже були поставлені під загрозу спричинення шкоди); має своїм предметом кримінальний закон, злочин, кримінальну відповідальність та звільнення від неї, отже, у якості предмета у традиційному підході немає місця охоронювальній функції [10]. Але з таким твердженням складно погодитися, тому що у нормах КК України йдеться не про вже порушені відносини, а про відносини, які можуть бути порушені, основні складові їх порушення та наслідки такого порушення. Тобто визначається коло елементів, для охорони яких запроваджені відповідні норми кримінального закону.

О. Дудоров, не пропонуючи визначення кримінально-правової охорони, роз'яснює механізм кримінально-правової охорони системи оподаткування, під яким він розуміє загально-превентивний вплив на учасників податкових правовідносин з боку кримінального закону, а також здійснення кримінально-правової кваліфікації і застосування кримінально-правових заходів впливу внаслідок вчинення злочинних порушень податкового законодавства [11].

Так само М. Карчевський, досліджуючи кримінально-правову охорону інформаційної безпеки України, не дає її визначення, але наголошує, що «кримінально-правова охорона інформаційної безпеки складається з трьох частин: забезпечення доступу до інформаційних

ресурсів, забезпечення формування інформаційного ресурсу, забезпечення функціонування інформаційних технологій як засіб формування інформаційного ресурсу та доступу до нього» [12]. На наше переконання, така думка є дещо дискусійною. По-перше, не зовсім зрозуміло, у чому полягає особливість саме кримінально-правової охорони цього об'єкта. Адже автор визначає її складові через «забезпечення» певних можливостей щодо інформаційних ресурсів. Але забезпечення визначених можливостей притаманне не лише галузі кримінального права, а й господарського, цивільного тощо — залежно від особливостей відносин, які регулюються. По-друге, при аналізі елементів кримінально-правової охорони, окреслених М. Карчевським, слід брати до уваги значення їх ключової категорії — «забезпечення», як створення надійних умов для здійснення, гарантування, захисту, охорони будь-кого або чого-небудь від небезпеки. При цьому отримуємо роз'яснення елементів кримінально-правової охорони через дефініцію «охорона», що містить у собі логічну помилку — «коло у визначенні». Крім того, якщо все ж виходити зі «створення надійних умов для охорони», не отримуємо вихідного визначення суті кримінально-правової охорони, тому що не зрозуміло яким чином, за допомогою яких заходів та засобів мають створюватися такі надійні умови та як вони співвідносяться із кримінально-правовою охороною.

Отже, узагальнивши та проаналізувавши наукові погляди щодо досліджуваного поняття та його основних складових, а також врахувавши положення ДСТУ, ми дійшли висновку, що кримінально-правова охорона — це система кримінально-правових засобів та заходів, спрямованих на збереження суспільних відносин цілісними та непорушними, відновлення їх у разі порушення та досягнення соціальної справедливості.

При визначенні сутності кримінально-правової охорони фінансової безпеки держави необхідно враховувати зміст та особливості не тільки дефініції «кримінально-правова охорона», а й «фінансова безпека». Під фінансовою безпекою, у контексті кримінально-правової охорони, розуміється система забезпечення відсутності ризику ймовірного заподіяння неприпустимої шкоди фінансовій системі держави в цілому та її окремим складовим (у тому числі й фінансові відносини окремих господарюючих суб'єктів або домашніх господарств). Фінансова система держави у загальноживаному розумінні — це сукупність фінансових інститутів, у процесі взаємодії яких виникають фінансові відносини, що забезпечують перерозподіл фондів фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання, державою та домогосподарствами на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Таким чином, ґрунтуючись на запропонованому визначенні ключової категорії «кримінально-правова охорона» та враховуючи зміст дефініції «фінансова безпека», вважаємо, що кримінально-правова охорона фінансової безпеки — це система кримінально-правових засобів та заходів, спрямованих на збереження стану, за якого відсутній ризик ймовірного заподіяння неприпустимої шкоди фінансовій системі держави, а також відновлення фінансової системи і соціальної справедливості у разі порушення.

Список використаних джерел

1. Сердюк П. П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права : монографія / П. П. Сердюк. — Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2012. — 800 с.
2. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія / В. В. Кузнецов. — К. : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. — 908 с.
3. Матвійчук В. К. Кримінальна охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія / В. К. Матвійчук. — К. : Азимут-Україна, 2005. — 464 с.
4. Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / І. М. Копотун. — К., 2008. — 20 с.
5. Воеводін Л. Д. Система конституционных прав и свобод советских граждан, юридические условия и средства их обеспечения и охраны / Л. Д. Воеводін // Юридические гарантии конституционных прав и свобод в социалистическом обществе. — М. : Изд-во МГУ, 1987. — 343 с.

6. Витрук Н. В. Правовой статус личности в СССР / Н. В. Витрук. — М. : Юрид. лит., 1985. — 175 с.
7. Похил О. Поняття і зміст конституційного права на захист своїх прав / О. Похил // Юридика Україна. — 2009. — № 5. — С. 25–30.
8. Гаврилов Э. Й. Комментарий Закона об авторском праве и смежных правах / Э. Й. Гаврилов. — М., 1996. — 250 с.
9. Гіда Є. О. Права людини (охорона і захист) / Є. О. Гіда // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. — К. : Ін Юре, 2005. — Т. 2 : Права людини у контексті поліцейської діяльності.
10. Козлов А. П. Понятие преступления / А. П. Козлов. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. — 819 с.
11. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 / О. О. Дудоров. — К., 2007. — 34 с.
12. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : монографія / М. В. Карчевський ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. — Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. — 528 с.

Тихонова О. В. Кримінально-правова охорона фінансової безпеки держави: особливості визначення

Визначено етапи охоронного впливу кримінального права. Розглянуто особливості доктринального тлумачення дефініції «кримінально-правова охорона». Проаналізовано співвідношення понять «охорона» та «захист». Запропоновано авторське визначення кримінально-правової охорони фінансової безпеки держави.

Ключові слова: фінансова безпека держави, кримінально-правова охорона, фінансова система, кримінально-правова охорона фінансової безпеки держави.

Тихонова Е. В. Криминально-правовая охрана финансовой безопасности государства: особенности определения

Определено этапы охранного воздействия уголовного права. Рассмотрено особенности доктринального толкования дефиниции «криминально-правовая охрана». Проанализировано соотношение понятий «охрана» и «защита». Предложено авторское определение криминально-правовой охраны финансовой безопасности государства.

Ключевые слова: финансовая безопасность государства, криминально-правовая охрана, финансовая система, криминально-правовая охрана финансовой безопасности государства.

Tykhonova O. Criminal-law protection of the financial security of the state: defining characteristics

Stages were identified security impact of criminal law. Were considered especially doctrinal interpretation definition «criminal-legal protection». Analyzed relations between the concepts of «protection» and «protection». It was suggested that the author's definition of criminal-law protection of the financial security of the state.

Key words: financial security of the state, the criminal-law protection, criminal-law protection of the financial security of the state, the financial system.

*Альона Сергіївна Ткачук,
аспірантка кафедри загальноправових
дисциплін та міжнародного права
Одеського національного університету
ім. І. І. Мечникова*

ФОРМУВАННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ АДВОКАТА

У сучасних умовах зростають вимоги до рівня професійної правосвідомості юристів, зокрема адвокатів. Від її рівня залежать нормотворчий, правозастосовний та інтерпретаційний процеси в державі. Враховуючи те, що адвокати — активні учасники правозастосовного процесу, їх діяльність значною мірою забезпечує стан законності у суспільстві, саме тому дослідження правосвідомості цієї соціально-професійної групи є необхідним напрямом розвитку теорії права та відіграє особливу роль для юридичної практики.

У теорії права відсутнє єдине розуміння правосвідомості адвокатів. Цей факт дещо ускладнює розробку конкретних ефективних заходів щодо її формування. На сьогодні важливо не лише визначити стан сформованості правосвідомості адвоката, причини та закономірності її розвитку, а й запобігти її деформаціям та розробити заходи, спрямовані на підвищення її рівня у сучасних правових реаліях.

Проблеми правової свідомості адвокатів досліджувало багато українських та російських учених і практиків. Серед українських науковців слід назвати В. Андрієвського, Б. Баженову, В. Беда, П. Біленчука, Л. Буркацького, Т. Варфоломєєву, І. Гловацького, О. Жуковську, Я. Зейкана, В. Леоненка, В. Медведчука, М. Михеєнка, О. Михайленка, А. Рівліна, Б. Романюка, С. Сафулька, О. Святоцького, С. Сливку, Д. Суслова, В. Титаренко, Д. Фіолевського, Ю. Хоматова, П. Хотенця, Г. Чангулі, В. Шибирко та ін. Російські вчені-правники, що приділяли увагу у своїх працях правосвідомості адвокатів, — В. Адаменко, Я. Аврах, М. Барщевський, О. Бойковий, Є. Васьковський, О. Галоганов, С. Гаврилов, Я. Кисельов, О. Ларін, П. Лупінська, З. Макарова, І. Мілова, І. Жемчужний, І. Петрухін, О. Поляк, Г. Резник, В. Савицький, Ю. Стецовський, М. Строгович, М. Шаламов та ін. Однак професійна правосвідомість адвокатів як самостійний об'єкт дослідження, її ознаки, структура, форми тощо вивчені не достатньо.

Метою нашого дослідження є визначення поняття деонтологічної правосвідомості адвоката. Для цього необхідно визначити структуру професійної правосвідомості адвокатів, її особливості і місце в системі правосвідомості суспільства, співвідношення з іншими формами суспільної свідомості; виявити особливості професійної правосвідомості адвокатів; встановити роль професійної підготовки у формуванні та розвитку професійної правосвідомості адвокатів; з'ясувати, які негативні та позитивні фактори впливають на процес формування професійної правосвідомості адвокатів.

Дослідники по-різному підходять до визначення поняття правосвідомості. Більшість авторів вважають, що правосвідомість — це сукупність ідей, поглядів, уявлень, почуттів, у яких виявляється ставлення до дійсного або бажаного права як до справедливого чи несправедливого і до дій людей як до правомірних чи неправомірних.

В. Котюк зазначає, що правосвідомість особистості — це така форма відображення правових явищ, яка включає психічні, інтелектуальні, емоційні й вольові процеси та стани: знання чинного права і законодавства, правові вміння і навички, правове мислення, правові емоції й почуття, правові орієнтації, позиції, мотиви, правові переконання та настанови, які синте-